

Latvijas Republikas tiesībsargs

COVID-19 ierobežojumi no cilvēktiesību perspektīvas

Raimonds Koņuševskis, Tiesībsarga birojs

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām

- Satversmes tiesas lieta Nr. 2020-26-0106 par ārkārtējās situācijas laikā noteiktajiem klātienē un interaktīvo azartspēļu ierobežojumiem un Satversmes 105. pantā nostiprināto īpašuma tiesību aizskārumu. Šajā lietā Satversmes tiesa 2020. gada 11. decembrī ir pieņēmusi spriedumu. (<https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/arkartejas-situacijas-laika-noteiktie-klatienes-azartspelu-ierobejojumi-atbilst-satversmei-bet-interaktivo-azartspelu-ierobejojumi-neatbilst/>)
- Šis spriedums būtībā ir tāds kā “kompas” tam, kā no juridiskā viedokļa vērtēt Covid- 19 pandēmijas ierobežojumus jebkurā jomā ārkārtējā situācijā:
 - Izpildvarai ir dots īpašs pilnvarojums pieņemt ārkārtējās situācijas pārvaldei nepieciešamās tiesību normas, un tas ir pamatots galvenokārt uz tās iespējām rīkoties ātri un pieņemt administratīvus aktus ar prognozes raksturu, kā arī uz izpildvaras saikni ar jomas speciālistiem, kuri spēj novērtēt ar ārkārtējo situāciju saistītos riskus no attiecīgā zinātniskā – Covid-19 krīzes gadījumā epidemioloģiskā un infektoloģiskā – skatpunkta. Ministru kabinets kā skaitliski mazāks un idejiskajā ziņā vairāk vienots valsts varas institūts situācijā, kuras steidzamība neļauj gaidīt, kamēr Saeima attiecīgos lēmumus pieņems likumdošanas procesa ietvaros, tiek pilnvarots spert atsevišķus soļus, kas normālos apstākļos ir Saeimas kompetencē. Šāda kārtība atbilst varas dalīšanas principam (sprieduma 14.punkts).

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām (1)

- Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, vērtējot atkāpes no parastā cilvēktiesību testa ārkārtas situācijas gadījumā, jāizvērtē, vai konkrētās tiesības ir ierobežojamas, un tad – vai tas spētu sasniegt izvirzīto mērķi vai arī nepieciešami spēcīgāki līdzekļi (sprieduma 14.punkts).
- Pilnvarojums Ministru kabinetam gan nemaina parlamenta kā demokrātiski tieši leģitimēta likumdevēja statusu. Izpildvarai deleģētās papildu pilnvaras tikai paplašina tās kompetenci un tiesības rīkoties, ja rodas šāda nepieciešamība, bet nesamazina parlamenta tiesības. Satversmes noteiktajos likumdošanas varas ietvaros Saeima var pieņemt likumu par jebkuru jautājumu. Ja parlaments secina, ka noteiktu jautājumu, kas saistīts ar ārkārtējo situāciju, tas pietiekami ātri un efektīvi ir spējīgs risināt pats, tam arī ārkārtējās situācijas laikā ir tiesības pašam pieņemt nepieciešamo regulējumu. Tāpat parlamentam arī ārkārtējās situācijas laikā ir neatņemamas tiesības pieņemt ar ārkārtējo situāciju tieši nesaistītas normas, kā arī normas, kas ir saistītas ar ārkārtējās situācijas seku novēršanu (sprieduma 14.punkts).

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām (2)

- Satversmes tiesas lieta Nr. 2021-10-03 par prasību veikt Covid-19 testu pirms ieceļošanas Latvijā un tās atbilstību Satversmes 98.pantā garantētajām tiesībām ikvienam Latvijas pilsonim brīvi atgriezties Latvijā. (<https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/ierosinata-lieta-par-prasibu-veikt-covid-19-testu-pirms-ieceļosanas-latvija/>)
- Nolēmums šajā lietā vēl nav pieņemts, bet šī lieta varētu būt nozīmīga kontekstā arī ar šī brīža aizliegumu veikt darbu bez Covid-19 testēšanas sertifikāta; nolēmums varētu sniegt vērtējumu attiecībā uz Covid-19 testa nozīmi; tā izmaksu slogu attiecīgo pamattiesību īstenošanā u.c.

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām (3)

- Satversmes tiesas lieta Nr. Nr.2021-24-03 par lielo tirdzniecības centru darbības ierobežojumiem un to atbilstību Satversmes 91. pantā nostiprinātajam vienlīdzības principam un Satversmes 105. pantā nostiprinātajām ģeogrāfiskuma tiesībām. (<https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/ierosinata-lieta-par-normu-kas-ierobezoja-komerccarbibu-lielajos-tirdzniecibas-centros/>)
- Arī šajā lietā nolēmums vēl nav pieņemts, taču tā varētu sniegt vērtīgas atziņas tieši vienlīdzības principa īstenošanas kontekstā saistībā ar Covid – 19 ierobežojumiem, kā arī attiecībā uz valsts pienākumu pamatot attiecīgo ierobežojumu konkrētajā brīdī (pēc ārkārtējās situācijas).

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām (4)

- Satversmes tiesas lieta Nr. 2021-33-0103 par attālināto mācību īstenošanu pēc ārkārtējās situācijas beigām atbilstību Satversmes 112.pantā garantētajām tiesībām uz kvalitatīvu izglītību. (<https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/ierosinata-lieta-par-normam-kas-noteic-macibu-procesa-norisi-skolas-attalinati-ari-pec-arkartejas-situacijas-beigam/>)
- Arī šajā lietā nolēmums vēl nav pieņemts, taču tā varētu sniegt vērtīgas atziņas attiecībā uz Ministru kabineta deleģējuma īstenošanu, kā arī attiecībā uz valsts pienākumu pamatot attiecīgo ierobežojumu konkrētajā brīdī (pēc ārkārtējās situācijas).

Covid-19 ierobežojumi var skart jebkuru no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām (5)

- Satversmes tiesas Kolēģijas 2021. gada 27. oktobra lēmums (pieteikums Nr. 189/2021, <https://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/kolegijas-2021-gada-27-oktobra-lemums-pieteikums-nr-189-2021/>)
- Satversmes tiesa nav vērtējusi Ministru kabineta 2021. gada 9. oktobra rīkojuma Nr. 720 „Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu” (turpmāk – Rīkojums) 5.1.3., 5.2., 5.3. un 5.4. punktu neatbilstību Satversmes 89. pantam (cilvēktiesību ievērošanas pienākums) un 91. pantam (vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma princips), 95. panta otrajam teikumam (cieņu pazemojoša sodīšana), 101. pantam (tiesības pildīt valsts dienestu), 106. panta pirmajam teikumam (tiesības uz nodarbošanos) un 111. pantam (tiesības uz veselības aizsardzību).
- Iemesls – piekritība administratīvajai tiesai.

Obligātā vakcinācija vai pārslimošana kā priekšnoteikums darba tiesiskajām attiecībām (un ne tikai) no cilvēktiesību viedokļa Covid-19 krīzē ir iespējama un pieļaujama

Galvenās vadlīnijas obligātās vakcinācijas jautājumā var atrast Eiropas Cilvēktiesību tiesas izskatītajā lietā “Vavříčka and Others v. the Czech Republic”. Tajā tika aplūkots Čehijas regulējums, kas paredzēja obligātu bērnu vakcināciju, pārkāpuma gadījumā paredzot soda naudas vecākiem, kā arī liedzot nevakcinētiem bērniem apmeklēt pirmskolas iestādes. ECT šajā lietā atzina, ka obligāta vakcinācija ierobežo indivīda tiesības uz privāto dzīvi, tomēr šāds ierobežojums ir pieļaujams, ja tas ir noteikts ar likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.

(sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021.gada 8.aprīļa spriedums lietā “Vavříčka and Others v. the Czech Republic”, sk. arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 15.marta spriedumu lietā “Solomakhin v Ukraine”, pieteikums Nr. 24429/03 un pieteikumus Nr. 47621/13, 3867/14, 73094/14)

Obligātā vakcinācija vai pārslimošana kā priekšnoteikums darba tiesiskajām attiecībām (un ne tikai) no cilvēktiesību viedokļa Covid-19 krīzē ir iespējama un pieļaujama (1)

Prasība par vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāta esamību darba pienākumu pildīšanai ierobežo arī Satversmē nodrošinātās pamattiesības, galvenokārt, personas tiesības uz privāto dzīvi (pieņemt lēmumu par savu medicīnas aprūpi un attiecībā uz savu ķermeni u.c.; garantētas Satversmes 96.pantā), kā arī tiesības uz nodarbošanos (garantētas Satversmes 106.pantā), taču Satversmes 116. pants paredz, ka personas tiesības, kas noteiktas Satversmes 96. un 106. pantā un citos pantos, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Vienlaikus tiesības uz dzīvību uzliek valstij pienākumu veikt pasākumus dzīvības saglabāšanai un sabiedrības veselības aizsardzībai. Sabiedrības veselība arī ir viena no Satversmē ietvertajām konstitucionālajām vērtībām (93., 111.pants), kuras aizsardzībai valsts samērīgi var ierobežot citu personu tiesības. Valstij ir pozitīvs pienākums veikt epidēmisko slimību apkarošanu un profilaksi.

Obligātā vakcinācija vai pārslimošana kā priekšnoteikums darba tiesiskajām attiecībām (un ne tikai) no cilvēktiesību viedokļa Covid-19 krīzē ir iespējama un pieļaujama (2)

- Pienākums apkarot epidēmijas izriet arī no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem - no Eiropas Sociālās hartas (Harta) 11.panta un Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (Pakts) 12.panta.
- Valstīm pienākumu veikt pasākumus epidēmisko slimību ierobežošanai un apkarošanai līdztekus pienākumam atturēties no tiešas vai pastarpinātas iejaukšanās cilvēka veselības tiesību īstenošanā, kas ietver arī tiesības atteikties no ārstniecības un vakcinācijas. Ar valsts pienākumu apkarot epidēmijas ir saistīti valsts uzdevumi: pēc iespējas novērst pārslodzes risku veselības sistēmai; mazināt ekonomiskās lejupslīdes risku, ko radītu nepieciešamība noteikt jaunus ierobežojumus; nodrošināt iedzīvotājiem iespēju saņemt epidemioloģiski drošus pakalpojumus gan valsts, gan privātajās iestādēs, drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus (Hartas 3.pants un Pakta 7.pants).

Obligātā vakcinācija vai pārslimošana kā priekšnoteikums darba tiesiskajām attiecībām (un ne tikai) no cilvēktiesību viedokļa Covid-19 krīzē ir iespējama un pieļaujama (3)

- Citu valstu prakse kā arguments pamattiesību ierobežojumam. Virkne pasaules valstu ir izvēlējušās dažādu sabiedrības grupu obligātu vakcināciju, lai palielinātu vakcinācijas aptveri un aizsargātu īpaši apdraudētās sabiedrības grupas. (Sk. Factbox: Countries making COVID-19 vaccines mandatory. Pieejams: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/countries-making-covid-19-vaccines-mandatory-2021-08-16/>)
- Piemēram, Itālija izvēlējusies vispārēju darbaspēka vakcināciju. (Sk. Italy makes COVID health pass mandatory for all workers. Pieejams: <https://www.reuters.com/world/europe/italy-readies-law-make-covid-health-pass-mandatory-all-workers-2021-09-16/>)
- Savukārt, piemēram, Francija izvēlējusies veselības aprūpē nodarbināto vakcināciju, ko par tiesisku atzinusi arī Francijas Valsts padome. (Sk. CE, August 30, 2021, Gentillet, n ° 455623; CESDH)

Kādiem apstākļiem būs nozīme, iespējams, izšķiroša, vērtējot pamattiesību ierobežojumu samērīgumu Covid-19 krīzē?

- Ārkārtējā situācijas laikā ir iespējamās atkāpes no parastā samērīguma testa, taču šīm atkāpēm būtu jābūt tikai tādām, cik to nenovēršami prasa situācijas ārkārtas raksturs. Ārkārtas situāciju tādēļ nevar izmantot kā attaisnojumu, lai nepamatoti plaši ierobežotu tiesības. Ir jāņem vērā ierobežotās tiesības daba, izmantotie ārkārtas līdzekļi, to ilgums. Jebkādu atkāpju gadījumā tāpat ir jāievēro tiesiskums. (*Venice Commission, Opinion on the protection of human rights in emergency situation, CDL-AD(2006)015*), para. 13, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)015-e)). Vai šo atziņu var izmantot kā normu pēc ārkārtējās situācijas?
- Deleģējuma ziņā var rēķināties ar lielāku abstrakcijas pakāpi, lai izpildītu nepieciešamību reaģēt ātri mainīgas situācijas apstākļos, tomēr deleģējumam ir jābūt jebkurā gadījumā pietiekami skaidram, lai novērstu izpildvaras patvaļīgu rīcību. (*PACE Recommendation 1713 (2005), Democratic oversight of the security sector in member states, p. 38.; The Venice Commission, Rule of Law Checklist (CDL-AD(2016)007), para. 51.*)
- Svarīgi, ka ir īpašie pasākumi ārkārtas situācijas laikā nevar būt beztermiņa. (*CommDH(2002)7, Opinion 1/2002 on certain aspects of the United Kingdom derogation from Article 5 par. 1 of the European Convention on Human Rights, p. 25; see also the Venice Commission, Parameters On The Relationship Between The Parliamentary Majority And The Opposition In A Democracy: A Checklist (CDL-AD(2019)019), para. 119*)

Kādiem apstākļiem būs nozīme, iespējams, izšķiroša, vērtējot pamattiesību ierobežojumu samērīgumu Covid-19 krīzē? (1)

- Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot ierobežojumu ārkārtas situācijas laikā, ir atzīmējusi vairākus svarīgus apstākļus, kas ir vērtējami, piemēram,:
 - vai parastie ierobežojumi (ne krīzes apstākļos) būtu bijuši pietiekami, lai novērstu kaitējumu sabiedrībai;
 - vai līdzekļi tiešām ir bijuši kā atbilde uz ārkārtas situāciju;
 - vai līdzekļi ir izmantoti ar to mērķi, kādēļ tie ir pieņemti;
 - vai izņēmuma darbības joma ir ierobežota, un kādi ir to pamatojošie iemesli;
 - vai atkāpes nepieciešamība tika pastāvīgi pārskatīta;
 - vai notikusi jebkāda noteikto pasākumu «vājināšana» (proti, kāda ir ierobežojumu dinamika laika gaitā);
 - vai uz ārkārtas līdzekļiem attiecās tiesību aizsardzības pasākumi;
 - kāds ir apdraudēto tiesību nozīmīgums un kādi ir plašākie mērķi;
 - vai bija iespējama pasākumu tiesas kontrole;
 - vai pasākumi nebija saistīti ar nepamatotu diskrimināciju.

(Sk. Lawless v. Ireland (no. 3), 1961, § 36; Ireland v. the United Kingdom, 1978, § 212; Brannigan and McBride v. the United Kingdom, 1993, § 51; Alparslan Altan v. Turkey, 2019, § 118; Aksoy v. Turkey, 1996, §§ 79-84; A. and Others v. the United Kingdom [GC], 2009, § 190)

Kādiem apstākļiem būs nozīme, iespējams, izšķiroša, vērtējot pamattiesību ierobežojumu samērīgumu Covid-19 krīzē? (2)

- Vai juristi bez zinātnieku palīdzības spēs pilnvērtīgi novērtēt pamattiesību ierobežojumu samērīgumu Covid-19 krīzē?
- Pētījumu un zinātnieku atzinumu loma. Pirmšķietami skaidrs, ka izšķiroša loma būs zinātniskiem pētījumiem, piemēram, kas apliecina, ka vakcinācija pret Covid – 19 ir vienīgais iespējamais līdzeklis krīzes pārvarēšanai vai arī tieši pretēji; kas apliecina, ka Covid-19 vakcīna ir pārbaudīta, droša un efektīva vai arī tieši pretēji utt.
- Juristu jautājums būs, kam piešķirt ticamību – starptautiski atzītai organizācijai, autoritātēm zinātnes jomā utt. Vai jebkurš ticams pētījums ir pieļaujams?!

Kādiem apstākļiem būs nozīme, iespējams, izšķiroša, vērtējot pamattiesību ierobežojumu samērīgumu Covid-19 krīzē? (3)

- Sabiedrības attieksmes (noskaņas) novērtējums attiecībā uz vakcināciju kā iemesls valsts izvēlētajam līdzeklim pamattiesību ierobežošanā. Ir valstis, kurās nav nepieciešams noteikt vakcinācijas pienākumu, jo ir pietiekami augsta brīvprātīga vakcinācija, kamēr citās valstīs šī aptvere ir nepietiekama, lai nodrošinātu pūļa imunitāti.
- Ierobežojumu pamatojuma nozīme. Ierobežojumiem pēc ārkārtas situācijas jābūt nopietnākam pamatojumam, lai arī joprojām turpinās Covid – 19 krīze.
- Tāpat, vai tie apsvērumi pamattiesību ierobežošanai, kas bija pamatoti un pietiekami pandēmijas sākumā, ir pietiekami šī brīža Covid-19 krīzes apstākļos? Jaunāko datu un pierādījumu nozīme.

Covid-19 ierobežojumi un vienlīdzības/diskriminācijas aizlieguma principa nodrošināšana

- Izšķirošā nozīme vērtējumam, vai noteiktas personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos vai arī tieši otrādi – nesalīdzināmos; kā šo salīdzinājumu varēs pamatot, t.sk. atšķirīgo attieksmi.
- Ministru kabineta rīkojuma Nr.720 5.3. punkts - valsts un pašvaldību institūciju (tai skaitā kapitālsabiedrību) darbinieki un amatpersonas no 2021. gada 15. novembra savus darba pienākumus var veikt tikai tad, ja viņiem ir vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts.
- Vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts kā priekšnoteikums algu subsīdiju saņemšanai (grozījumi MK noteikumos Nr. 675) vai slimības palīdzības pabalsta saņemšanai (Grozījumi likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu" (1213/Lp13)).

Secinājums

Atbildot uz tēmas virsrakstā apslēpto jautājumu – kāda nākotne sagaida Covid-19 ierobežojumus no cilvēktiesību perspektīvas, atbilde ir – paredzamas tiesvedības dažādās tiesās, kur tiks “krustoti šķēpi” par to, kura no pamattiesību/cilvēktiesību vērtībām ir aizsargājama vairāk.

Latvijas Republikas tiesībsargs

Paldies!